

Satu Grünthal

Az anyanyelv és az irodalom tanítása a finn iskolákban

A tanulmány abban a megközelítésben tekinti át a finn iskolákban oktatott anyanyelv és irodalom jelenlegi helyzetét, hogy mi a tantárgy tartalma, milyen célkitűzések kapcsolódnak hozzá, valamint hogyan tanítják. Mindenekelőtt fontos megemlíteni, hogy Finnországban a tantárgy hivatalos neve: anyanyelv és irodalom. Az irodalom szó közel húsz évvel ezelőtt került be a tárgy megnevezésébe. A névváltoztatással az irodalomnak a tantárgy történetében betöltött fontos szerepét kívánták jelezni a döntéshozók, hangsúlyozva egyúttal azt is, hogy az irodalmat egyenrangúnak tekintik a nyelvvel. Ezzel párhuzamosan a középiskolai tanulmányokat lezáró vizsgát, az érettségit is egyre határozottabban olyan irányba fejlesztették, amely a tanulók irodalmi elemző és értelmező készségét helyezi a középpontba. A jelenlegi finn érettségi követelményrendszerben az anyanyelv és irodalom az egyetlen mindenki számára kötelező tantárgy.

Finnország sokféle anyanyelve

Az anyanyelv és irodalom tantárggyal összefüggésben érdemes röviden felvázolni Finnország nyelvi helyzetét. Az országnak két hivatalos nyelve van: a finn és a svéd. A lakosság 89,7%-a finn, 5,4%-a pedig svéd anyanyelvű (2012-es statisztikai adat). A finn anyanyelvűeknek svédül, míg a svéd anyanyelvűeknek finnül kötelező tanulniuk az iskolában.

Jelen tanulmányomban a finn nyelvet tekintem anyanyelvnek, de az elmondottak értelemszerűen vonatkoznak a svédre is. A finn és a svéd nyelv mellett nem szabad megfeledkezni a számi, azaz a lapp nyelvekről sem, amelyek közül háromnak van hivatalos nyelvi státusza Észak-Finnország egyes lappföldi településein. Ez azt jelenti, hogy ezeken a helyeken a számiaknak joguk van anyanyelvükön intézni az ügyeiket az állami hivatalokban és az egészségügyi intézményekben. Néhány lappföldi iskolában az északi számi nyelv a tanítás fő nyelve, és érettségizni is lehet számi nyelven. Finnországban mintegy 10000 számi él.

A finn gyermekek hétévesen kezdik el az iskolát, az alsó tagozat hat év (1–6. évfolyam). A gyermekek nagy része az iskola megkezdése előtt egy évig iskola-előkészítőn vesz részt, amely az óvoda keretein belül működik. A foglalkozásokon a gyermekek megismerkednek az olvasás, az írás és a matematika alapjaival, de az iskola megkezdésének nem feltétele az olvasni tudás. Mivel azonban a gyermekek egy része már tud olvasni, amikor elkezdi az iskolát, az oktatást igyekeznek úgy differenciálni, hogy a folyamatosan olvasók és az olvasni még nem tudók az anyanyelv- és irodalomórák egy részén külön csoportokban tanuljanak. Manapság részben már a tananyag összeállításában is figyelembe veszik az olvasástudásbeli különbségeket.

Ha a tanuló nem finn anyanyelvű, a finnt mint idegen nyelvet tanulja az iskolában. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az anyanyelv és irodalom tárgyat a diák részben a normál tanórákon, saját, finn anyanyelvű osztályában tanulja, részben pedig a finn mint idegen nyelv keretében kisebb létszámú csoportban, erre szakosodott tanár vezetésével. Ezek a kiscsoportok az adott iskola különböző évfolyamairól egybegyűjtött tanulókból állnak, ezért a kormegoszlás és az anyanyelvi háttér igen különböző is lehet.

A finn mint idegen nyelv oktatásának az a célja, hogy a diák idővel képessé váljon önállóan tanulni finn nyelven, azaz integrálódjon az anyanyelvűek csoportjába. Gimnáziumban is van lehetőség a finn mint idegen nyelv tanulására. Akik ezt választják, arról is dönthetnek, hogy finnból az anyanyelvűekkel (anyanyelv és irodalom) vagy a nem finn anyanyelvűekkel együtt (finn mint idegen nyelv) tesznek érettségi vizsgát.

Nyelvi előkészítő

Azoknak a bevándorló háttérű gyermekeknek, akik iskoláskorúak, vagy iskolakezdés előtt állnak, és a nyelvtudásuk nem elegendő ahhoz, hogy képesek legyenek finn nyelven tanulni, nyelvi előkészítőt szerveznek a nyelvtudásuk fejlesztésére. A csoportok általában kis létszámúak, és különböző korú gyermekekből állnak. A nyelvi előkészítőben folyó oktatást 2009-ben külön tantervben szabályozta a finn oktatási hivatal (Opetushallitus). A nyelvi előkészítő legfeljebb egy tanéven át tart, ezt követően a tanuló átkerül az életkorának megfelelő finn anyanyelvű osztályba. Ettől kezdve (általában több éven keresztül) a diák a finn mint idegen nyelvi tanórákon folytatja a nyelvtanulást mindaddig, amíg szüksége van rá. Az iskolai tanulmányokhoz nélkülözhetetlen alapos nyelvtudás megszerzése átlagosan 5–7 évet vesz igénybe. A bevándorló fiatalok gimnáziumi továbbtanulását is igyekeznek ösztönözni és megkönnyíteni. 2014 őszétől kezdve a bevándorló, illetve a nem finn anyanyelvű fiatalok a gimnázium megkezdése előtt is részt vehetnek nyelvi előkészítőn.

A saját anyanyelv oktatása

A bevándorló gyermekek szülei kívánságára anyanyelvi oktatásban is részesülhetnek, azaz saját anyanyelvüket anyanyelvükön tanulhatják (Helsinki példaként heti két órában). Ezeket a tanulócsoporthoz általában több iskolából gyűjtik össze, és a foglalkozásokra a tanítási idő után kerül sor. A saját anyanyelv tanulására ebben a formában jelenleg több mint 50 nyelv esetében van lehetőség Finnországban. Ebben a tanulmányban nincs mód a finn mint idegen nyelv, illetve a saját anyanyelv oktatásának részletező bemutatására, ám azt érdemes megemlíteni, hogy számos finn városban lehet tanulni a magyar nyelvet is ebben a formában. A csoportok tanárai Finnországba költözött magyarok, egy részüknek pedagógusi végzettsége is van.

A tantervi szabályozás

Minden tantárgy tartalmát tanterv szabályozza, amelyet az adott terület szakértői állítanak össze a finn oktatási hivatal irányításával (1). Az egyes tantervek egyrészt az adott tantárgyra vonatkozó útmutatásokat tartalmazzák, másrészt általános irányelveket fogalmaznak meg, amelyekben meghatározzák az oktatás általános célkitűzéseit, az otthon és az iskola közötti együttműködést, továbbá áttekintik az iskola és a társadalom kapcsolatát. A tanterveket körülbelül tízévente újítják meg.

A jelenlegi általános iskolai oktatásban (1–9. évfolyam) a 2004-ben elfogadott alaptanterv van érvényben, az új 2014 végén készült el, és 2016 őszétől vezetik be. A nemzeti tanterv rendszeres megújításán kívül Finnországban javában zajlik az általános iskolai oktatás átfogó reformja is, amely az oktatási miniszter kezdeményezésére indult. Habár a korábbi, kimagasló finn PISA-eredmények továbbra is jók, de romló tendenciát mutatnak (2). A reform célja többek között feltárni a gyengülő tanulmányi eredmények okait, megvizsgálni a tanulók motivációját, illetve feltérképezni az új oktatási módszerekben rejlő lehetőségeket (3). 2014 őszén kezdődött el a gimnáziumi tanterv megújítása, a feladat azonban sürgős, mivel az új tantervnek 2016 őszén érvénybe kellene lépnie. A tantárgyak új óraszámait már jóváhagyták. Eszerint csökkentették például a földrajz, a történelem és a hittan (vagy etika) tantárgyak óraszámait, ugyanakkor nőtt a pályaorientációs és a filozófiaórák száma. A gimnáziumokban egyelőre a 2003-ban bevezetett tanterv van érvényben (4).

Az országos tanterv mellett, annak alapján valamennyi település és iskola saját, helyi tantervet is készít, amelyben az adott iskola bizonyos elemeket, sajátosságokat jobban hangsúlyozhat. Az iskolák például specializálódhatnak a természettudományok, a nyelvek vagy a zene emelt szintű oktatására, az oktatás általános célkitűzései és fő irányelvei azonban mindenütt azonosak (Vitikka et al. 2012). A tantárgyak óraszámát például nem évfolyamonként, hanem több évfolyamon belül határozzák meg. Így az iskolák

bizonyos kereteken belül maguk dönthetnek arról, hogy egy-egy tantárgyból melyik évfolyamon lesz több vagy kevesebb óra. A 2016-ban bevezetendő tanterv új óraszámokat határoz meg az általános iskolák számára. Az anyanyelv és irodalom tantárgy óraszámát a következőképpen állapítja meg: az általános iskola 1. és 2. évfolyamán összesen 14 óra, ami azt jelenti, hogy az 1. és a 2. évfolyamon általában heti 7-7 óra van, de az iskolák ezt másképpen is eloszthatják, például úgy, hogy a heti óraszám az 1. évfolyamon 8, a 2. évfolyamon pedig 6. Az alsó tagozat felsőbb (3–6.) évfolyamain az anyanyelv és irodalom óraszámja 18 (például ilyen évfolyamonkénti felosztásban: 5 + 5 + 4 + 4). A felső tagozaton, azaz a 7–9. évfolyamon a tantárgy óraszámja 10 (például 4 + 3 + 3 vagy 3 + 4 + 3 felosztásban).

A gimnáziumi oktatás kurzusrendszerű. A tanév öt periódusból áll, és a tantárgyakat kurzusok formájában oktatják. A tanulók maguk döntenek el, hogy az adott kurzusokat melyik periódusban teljesítik. A kurzusok összeállításában tanulmányi koordinátor segíti őket. Egy kurzus 38 tanórát jelent (17 x 75 perc vagy 38 x 45 perc). Az anyanyelv és irodalom tantárgy hat kötelező kurzust jelent. A kötelező kurzusokon kívül a tanuló minden tantárgyból választhat úgynevezett alkalmazott és haladó kurzusokat is, amelyek kínálata iskolánként változik. A gimnáziumi tanulmányok teljesítéséhez összesen 75 kurzust kell elvégezni (Zsigmond 2011).

Az anyanyelv és irodalom mint tantárgy

Finnországban az anyanyelv és irodalom tantárgy egyik fontos jellemzője, hogy a tárgyat igen tágan határozzák meg. A tananyag legfontosabb részterületei a nyelv, az irodalom, a média, a kommunikáció és a dráma. Az olvasáskészséget a PISA-definíciónak megfelelően szintén tágan értelmezik, és a nyomtatott szövegek megértésének képességén túl képek, ábrák elemzésének a készségét (ezt gyakran az érettségien is mérik), valamint táblázatok és statisztikák értelmezésének a képességét is értik alatta.

A legújabb tantervekben bevezették a sokoldalú írni-olvasni tudás fogalmát (multiliteracy), ami azt jelenti, hogy az olvasáskészség nemcsak a szövegek megértését, hanem ezek létrehozását is jelenti. A szövegek multimodális jellegét hangsúlyozzák, tehát azt, hogy ezek nem csupán írott, hanem vizuális és grafikus alkotások is, továbbá különböző formák kombinációi. A sokoldalú írni-olvasni tudás azt is jelenti, hogy az írni-olvasni tudás nem kizárólag egyetlen tantárgyra, az anyanyelvre és irodalomra szorítkozik, hiszen valamennyi tantárgy a saját szakterületére jellemző szövegtípusokon keresztül közvetíti az ismereteket, és fejleszti a készségeket. Az anyanyelv és irodalom tantárgy célkitűzéseit és tartalmi elemeit a nemzeti tanterv rögzíti, amelynek angol nyelvű összefoglalója az 1–9. évfolyam számára (5), valamint a gimnáziumok számára (4) az interneten is megtalálható.

Az anyanyelv és irodalom tanításának alapelvei

Finnországban az anyanyelv és irodalom tantárgyat közismereti, készség- és művészeti tantárgyként határozzák meg. Kognitív tartalmát a nyelvvel, az irodalommal, a kultúrával és a népi hagyományokkal kapcsolatos ismeretek adják. Az olvasás és az írás alapkészségének elsajátításán túl fontos szerepe van a szóbeli kifejezőkészség, a kommunikáció, illetve a szociális készségek fejlesztésének. Művészeti jellegét egyrészt az írás művészetébe való bevezetés (szépirodalom olvasása, irodalmi kifejezőmódok), másrészt a színházművészettel való ismerkedés adja.

Évekkel ezelőtt tervezték a színház és a dráma önálló tantárgyként való oktatását is, ez azonban végül meghiúsult. Az új tantervben a drámapedagógia nagyobb hangsúlyt kap, és ez azt jelenti, hogy különböző tantárgyak, illetve tartalmak tanítása során drámapedagógiai módszereket is használnak. Az oktatásban egyébként is igyekeznek a tanulókat aktivizáló és motiváló tanítási módszereket alkalmazni (az elvekről és a konkrét példákról lásd Tainio–Grünthal 2012).

Az anyanyelvet és az irodalmat mindig is ugyanazon tantárgy keretében, egymásra építve tanították. Az irodalmat 1998-ban emelték be a tantárgy hivatalos elnevezésébe, mégpedig azért, hogy fontossága még nyilvánvalóbb legyen, és hogy helyzetét ezzel is erősítsék. Az irodalom tanulása során nemcsak a finn, hanem a világirodalom történetével, valamint a mai irodalom alapfogalmaival is megismerkednek a tanulók. Az új általános iskolai tantervben azonban az irodalom speciális művészeti jellege és jelentősége a korábbinál kevesebb hangsúlyt kap. Emiatt aggódnak a szakemberek és a tanárok, ugyanis a fiatalok, különösen a fiúk olvasási kedve jelentősen visszaesett.

Az anyanyelv és irodalom, de a többi tárgy oktatása is abból az elvből indul ki, hogy a tanárok saját tantárgyuk szakértői, akik iskolájuk nemzeti tantervre épülő helyi tantervét követik. A tanárok szabadon választhatják meg a tanítási módszereiket, a tananyag tartalmát illetően pedig bizonyos témákra nagyobb hangsúlyt is fektethetnek. Például az irodalomtanításban nem létezik kötelező kánon, amelyet minden tanulónak el kellene olvasnia (Tainio–Grünthal 2012; Toom–Husu 2012).

Tanári kompetencia

Finnországban az általános iskola 1–6. évfolyamán tanítók szinte valamennyi tárgyat oktatják. A tanítók az egyetem pedagógiai karán szereznek mesterfokozatú diplomát, és mellékszakként az alsó tagozat tantárgyainak didaktikáját is elvégzik. A leendő tanítók anyanyelv és irodalomhoz kapcsolódó kötelező kurzusai a következők: olvasás- és írástanítás (2 kredit), anyanyelv az iskolában (3 kredit), irodalom az iskolában (3 kredit). E kurzusok elvégzése után az érdeklődők 25 kreditnyi speciális kurzust vehetnek fel anyanyelvből és irodalomból (esetleg finn mint idegen nyelv tantárgyból). A tanítóképzés iránt olyan nagy az érdeklődés, hogy a jelentkezőknek évente csak 7 százaléka kerül be az egyetemre.

A felső tagozaton (7–9. évfolyam), valamint a gimnázium 10–12/13. évfolyamán szaktanárok oktatják a tantárgyakat. A tanárjelöltek a megfelelő egyetemi szak mint főszak elvégzése mellett (ahol szaktantárgyukat sajátítják el), az egyetem tanárképző karán egy évig pedagógiai kurzusokat is végeznek. Amikor a szaktantárgyuk elsajátítása után áttérnek a pedagógiai tanulmányokra, alkalmassági beszélgetésen vesznek részt.

Távlatok

Finnországban most van folyamatban az általános iskolai és a gimnáziumi tantervek megújítása, emellett zajlik az oktatási rendszer reformjának a vitája is, amelyhez a minisztérium különböző munkacsoportokat állított fel, és projekteket hozott létre. Az utóbbi évek gyengébb PISA-eredményei aggodalmat keltettek, egyúttal felmerült annak a szükségessége, hogy az oktatás alapkérdéseit új szempontok mentén tekintsék át és vitassák meg.

A gimnáziumi tanulmányokat lezáró érettségi vizsgák anyagának összeállítása és a végső értékelés kritériumainak a meghatározása a szakemberekből álló Központi Érettségi Bizottság felelőssége. Ez a bizottság úgy döntött, hogy 2016 őszétől kezdődően fokozatosan bevezeti az e-érettségit. Óriási változásról van szó mind a tartalom, mind a technikai kivitelezés szempontjából. A terv élénk vitát váltott ki, és sokan adtak hangot a viszonylag szoros határidő és a technikai kivitelezés miatti kétségeiknek (Horváth 2010).

Az új technológia oktatásban való felhasználása aktuális téma Finnországban. Egyrészt például szeretnék növelni és sokoldalúbbá tenni az okostelefonok és a táblagépek használatát az oktatásban, másrészt vita zajlik használatuk feltételeiről. A tankötelezettség miatt az általános iskolai tanulók számára nem lehet előírni az okostelefonok és a tabletek beszerzését, ezzel szemben számos gimnáziumban elvárás, hogy minden diák saját laptoppal rendelkezzen, érvként pedig a tervezett elektronikus érettségire szoktak hivatkozni.

Finnország folyamatosan a multikulturalitás, a soknyelvűség irányába halad, ebből adódóan nő az igény a finn mint idegen nyelv oktatása és a képzett nyelvtanárok iránt, ez pedig egyre nagyobb mértékben hat az anyanyelv és irodalom tantárgy tartalmára és megvalósuló gyakorlatára is.

Irodalom

- Horváth, Judit 2010. A magyar és a finn anyanyelvi érettségi összehasonlítása. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=231> (2014. december 10.)
- Tainio, Liisa – Grünthal, Satu 2012. Language and Literature Education: Principles and Reflections on Mother Tongue and Literature. In: Niemi, Hannele – Toom, Auli – Kallioniemi, Arto (eds.) *Miracle of Education. The Principles and Practices of Teaching and Learning in Finnish Schools*. Sense Publishers. Rotterdam–Boston–Taipei.
- Toom, Auli – Husu, Jukka 2012. Finnish teachers as 'Makers of Many': Balancing between Broad Pedagogical Freedom and Responsibility. In: Niemi, Hannele – Toom, Auli – Kallioniemi, Arto (eds.) *Miracle of Education. The Principles and Practices of Teaching and Learning in Finnish Schools*. Sense Publishers. Rotterdam–Boston–Taipei.
- Vitikka, Erja – Krokfors, Leena – Hurmerinta, Elisa 2012. The Finnish National Core Curriculum: Structure and Development. In: Niemi, Hannele – Toom, Auli – Kallioniemi, Arto (eds.) *Miracle of Education. The Principles and Practices of Teaching and Learning in Finnish Schools*. Sense Publishers. Rotterdam–Boston–Taipei.
- Zsigmond Anita 2011. A finn oktatás jellemzői 2011-ben. *Anyanyelv-pedagógia* 2. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=322> (2014. december 10.)
- (1) The Finnish National Board of Education. <http://www.oph.fi/english> (2014. december 10.)
- (2) *Pisa 2012: proficiency of Finnish youth declining*. 2013. 03. 12. <http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2013/12/pisa.html?lang=en> (2014. december 10.)
- (3) *Kiuru: Broad-based project to develop future primary and secondary education*. 2014. 02. 28. <http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2014/02/perusopetus.html?lang=en> (2014. december 10.)
- (4) *National core curriculum for upper secondary schools* 2003. http://www.oph.fi/download/47678_core_curricula_upper_secondary_education.pdf (2014. december 10.)
- (5) *Learning objectives and core contents of education. National Core Curriculum for Basic Education*. 2004. http://www.oph.fi/download/47675_POPS_net_new_2.pdf (2014. december 10.)

Grünthal, Satu: Teaching first language and literature at Finnish schools

Az írás szerzőjéről

Satu Grünthal
University of Helsinki, Helsinki, Finnország
satu.grunthal@helsinki.fi
<https://orcid.org/0000-0001-6962-7782>

A tanulmányt fordította:

Kovács Ottilia
ottilia.kovacs@saunalahti.fi